

Danilo Martuccelli: *Sociologie modernity. Itinerář 20. století*

Brno, CDK 2007, 494 s.

V roce 2007 vyšla v brněnském nakladatelství CDK v rámci sociologické řady kniha francouzského autora Danila Martuccelliho *Sociologie modernity. Itinerář 20. století*. Danilo Martuccelli, sociolog působící na univerzitě ve francouzském Lille a v Centru sociologické analýzy a intervence v Paříži, v recenzované publikaci analyzuje sociologické teorie modernity. Jak podtitul recenzované knihy napovídá, cílem autora je shrnutí klíčových sociologických koncepcí, které analyzují a teoreticky reflektují vývoj moderních společností 20. století. Recenzovaná kniha ovšem není pouze učebnicovým přehledem, ale je také prací, která analyticky zkoumá pojmovou strukturu teorií modernity, jejich vzájemné vztahy, body konvergence a rozpory.

Podle autora představuje modernita zlom, diskontinuitu v dějinách. Přetržka mezi minulostí a budoucností je klíčovým znakem pro sociologické teorie modernity, protože symbolizuje rozpad tradičního řádu společnosti. Formy porušení této původní jednoty jsou v teorii vnímány různě a tomu také odpovídají její diferencované sociologické interpretace. Rozmanitost a proměnlivost teorií modernity často vyplývá, jak obdobně upozorňuje Jeffrey C. Alexander („Modern, Anti, Post and Neo.“ *New Left Review* 1995, 210: 63–101), z pocitu právě vzniklého historického zlomu, přesvědčení, že současnost je tím dějinným momentem, kdy dochází ke klíčové proměně společnosti. V těchto představách ovšem nejde pouze o nalezení nových analytických kategorií. Jde také o normativní odmítnutí „starého“, které má být nahrazeno „novým“. Alexander upozorňuje, že nové teorie jsou inherentně zatíženy normativitou a zastřešeny historizujícími mýty. Pocit výjimečnosti historického momentu je v teoretickém zkoumání modernity příznačný pro zrod nových sociologických interpretací.

Sociologická analýza modernity je v recenzované knize strukturována na základě pojmu matice. Autor slibuje, že koncept matice umožní zachytit souvislosti nejrůznějších reflexí modernity, vize jednotlivých autorů i obecnou kontinuitu analytických kategorií. Ačkoliv se kniha zabývá modernitou 20. století, výchozí bod zkoumání dynamiky a proměn matic modernity nalézá v pracích představitelů klasické sociologie. Jsou to díla Maxe Webera, Émila Durkheima a Georga Simmela, která dle Martuccelliho vytyčila základní problémové okruhy a klíčové pojmy pro sociologickou analýzu moderních společností. Metodologický přístup autora nicméně nespočívá v hledání pokroku či evoluce teoretického myšlení o modernitě, ale v analýze obměn, radikalizací či rekonceptualizací nejrůznějších aspektů zvolených matic.

Po formální stránce je kniha rozdělena do tří částí, z nichž se každá zabývá jednou z matic modernity. Témata matic jsou sociální diferenciace, racionalizace a moderní situace. Dodatek je věnován krátké analýze odkazu Marxova díla a představení postmoderní sociologie. Struktura každé ze tří kapitol je ve všech případech jednotná. Nejdříve je naznačeno, jaká je pojmová struktura matice a jaké jsou klíčové teoretické problémy, kterým se daná matice věnuje. Poté jsou schematicky vyloženy základní myšlenkové koncepty klíčových autorů, zpusoby, kterými byla matice modifikována, jak se měnil důraz na dílčí aspekty vymezených problémů a jaký byl její obecný historický vývoj. Každá ze tří částí začíná shrnutím, které interpretuje hlavní zjištění provedené analýzy. Výběr autorů, kteří reprezentují myšlenkové zástupce matic, se může zdát na první pohled překvapivý. Např. kapitola věnující se matici moderní situace dává do společného kontextu dílo Georga Simmela, sociologii města chicagské školy, úvahy Anthonyho Giddense o časoprostorovém kontextu modernity s analýzami interakčně budovaného sociálního řádu Ervina Goffmana. Výběr jednotlivých autorů

ale není nahodilý a sleduje logiku vztahů uvnitř jednotlivých matic. Zvolení autoři mají vždy reprezentovat nejkvalitnější a nejčistší vyjádření různých dimenzí matice. Výběr konkrétních autorů a teorií se možná může jevit jako arbitrární, vždy ale sleduje určitou logiku.

V první kapitole je čtenář uveden do problematiky matice sociální diferenciace, která nalezla své tradiční vyjádření v díle Emila Durkheima (*Společenská dělba práce*. Brno: CDK 2004). Zde formuluje Martuccelli klíčový teoretický problém této matice: Jak je možné vysvětlit evidentní rozpor mezi prokazatelně rostoucí sociální diferenciací a požadavkem sociální integrace? Následné analýzy prací Talcotta Parsonse, Pierra Bourdieuho a Niklase Luhmanna představují nejen různá řešení, ale také odlišné formulace tohoto problému. Autor představuje Parsonsovo řešení, které spočívá v důrazu na integrační roli homogenního hodnotového systému, který odpovídá na problém rostoucí diferenciace a sociální complexity. Poté se Martuccelli věnuje teoriím Bourdieuho a Luhmanna. Upozorňuje, že Luhmann opouští představu společnosti integrované normativním řádem a socializací (Parsons), souladem mezi habitem a sociálním polem (Bourdieu) či komunikativní racionalitou (Habermas) a formuluje vizi modernity, ve které hraje klíčovou roli nahodilost – kontingence, která nemůže být redukována centrálně, ale pouze vyvažována s ohledem na potřeby jednotlivých funkcionálně diferencovaných subsystémů.

V analýze matice sociální diferenciace nalezneme u různých autorů různě silné důrazy na pojmy sociální integrace a diferenciace, kterým odpovídají i odlišná výsledná řešení. V této souvislosti je důležité poukázat i na jistá omezení autorem zvolené analýzy teorií modernity. Ačkoliv je teorie Jürgena Habermase zařazena do kapitoly pojednávající o matici racionalizace, jeho teorii komunikativního jednání by bylo možné analyzovat i v souvislosti s pracemi

Luhmanna a zejména Parsonse. Nejde jen o kritickou debatu, v českém prostředí nepříliš známou, mezi Luhmannem a Habermasem (např. Eva Knodt. „Toward a Non-Foundationalist Epistemology: The Habermas/Luhmann Controversy Revisited.“ *New German Critique* 1994, 61: 77–100), ale zejména o fakt, že v Habermasově pojetí (silně ovlivněném Parsonsem) představuje komunikativní racionalita klíčový princip integrace společnosti.

Druhá kapitola pojednává o matici racionalizace, kterou formuloval jako první Weber. Autor recenzované knihy považuje Weberovu analýzu procesu racionalizace za vnitřně ambivalentní. Na jedné straně zdůrazňuje nevyhnutelný, utlačivý a svobodu omezující ocelový krunýř účelové racionality. Na straně druhé připouští i možnost lidské emancipace a upozorňuje na prvky iracionality (charismatu), které jsou i přes dominanci formální racionality součástí modernity. Zmíněné rozměry útlaku a emancipace vytváří klíčové dimenze (a interpretační rámce) pro analýzu matice racionalizace. Autor s kritickým odstupem komentuje teorie racionalizace Herberta Marcuseho a Michela Foucaulta, jejichž analýzy jsou podle něj přetíženy důrazem na utlačivé působení instrumentální racionality. Naopak pozitivní a optimistická interpretace procesu racionalizace je připisována Norbertu Eliasovi, který označil schopnost sebekontroly, omezení pudů a vědecké poznání přírody i sociálního světa za klíčové podmínky civilizačního procesu.

Za nejkomplexnější a nehlubší analýzu procesu racionalizace považuje autor práci Habermase. Ten navazuje na Webera zejména ve zkoumání spíše negativní role instrumentální racionality, která se prosadila v nejrůznějších oblastech sociálního života. Martuccelli považuje Habermasovu koncepci modernity za dualistickou. Rozlišuje totiž dvě paradigmaty racionality, která vedou k odlišným koncepcím integrace společnosti. Na jedné straně poukazuje na sílící váhu instrumentálního jednání poli-

tického a ekonomického světa, na straně druhé na oblast žitého (každodenního) světa integrovaného na základě porozumění, které je vbudováno v samotných strukturách jazyka. Habermasova koncepce je v recenzované knize chápána jako nejkomplexnější a nejúplnější vyjádření matice racionalizace. Přesto v této analýze vyjadřuje autor relativně skeptický postoj ohledně schopnosti post-weberovských analýz racionalizace zachytit tragičnost a ambivalenci modernity obsažené v původní, v jistém smyslu nepřekonané, Weberově formulaci.

V analýze sociální diferenciaci a zejména racionalizace je obsažen pesimistický pohled na modernitu a rizika jejího budoucího vývoje. Třetí kapitola, pojmenovaná Matice moderní situace, je napsána ve značně smířlivějším a optimističtějším duchu. Modernitu Martuccelli vykresluje jako ambivalentní, fragmentární, epizodickou a současně skýtající obrovskou variabilitu životních situací v podmínkách neexistence pevně ukotveného sociálního řádu a nedeterminovaného subjektu. Matice moderní situace reflektuje distanci mezi subjektivním a objektivním světem. Základní logika této kapitoly vychází z díla Simmela. Martuccelli tvrdí, že pro Simmela představuje společnost, jako nadosobní struktura, pouze formu upevnění či socializaci subjektivních lidských zkušeností a individuálních životů. Propast mezi životem a jeho sociálními projevy (typizované role, kolektivní definice situace apod.) zapříčiňuje vznik rozporů, ambivalencí a fragmentárnosti života v moderní společnosti. Jde o distanci, která se například pro Goffmana stává polem zkoumání strategií sebe prezentace v každodenních interakcích a variability nejrůznějších sociálních rolí, které lidé přijímají. Analýzy chicagské školy zase poukazují v tomto smyslu na dynamickou rovnováhu mezi sociální reorganizací a dezorganizací a zkoumají objektivní i subjektivní (individuální) dimenze sociálních problémů. Společné pro teoretické přístupy uvedené v rámci matice moderní situace je pře-

svědčení, že sociální řád není nikdy stabilní a modernímu životu chybí vnitřní uspořádanost. Člověk není pouhým odrazem a výtvozem sociálních struktur, ale získává i možnost reflexivního formování vlastní biografie.

Místo klíčového pojmu zaujímá v recenzované knize distance. Sociologie modernity totiž podle autora vzniká z pocitu uvědomění si narušení původní jednoty a zkušenosti nejistoty. Matice sociální diferenciaci, racionalizace a moderní situace tematizují různé formy narušení vztahu mezi minulostí a současností a variabilní formy zkušenosti člověka v moderním světě. Analyzují diskontinuitu, která je konstitutivní pro vznik sociologie modernity. Koncept distance nabývá v recenzované knize mnoha podob: objevuje se jako trhlinka mezi teoretickými reprezentacemi modernity a každodenními zkušenostmi aktérů, objektivními strukturami a subjektivními dimenzemi nebo mezi kulturou a společností.

Recenzovaná kniha představuje bezpochyby cennou publikaci, která čtenáře překvapí (a pravděpodobně i ohromí) velmi širokým záběrem. Ukazuje v novém světle obecně známé velké sociologické teorie a nachází mezi nimi zajímavé a inspirativní souvislosti. Za její významný přínos lze považovat, že českého čtenáře seznamuje se sociologickými teoriemi, které dosud v českém jazyce nevyšly. To se týká nejen prací Alaina Touraina, ale například také odkazu některých méně známých empirických studií a teoreticko-metodologických prací chicagské školy. Originální je nepochybně interpretace Goffmanových analýz interakcí v kontextu demokratického řádu a formální rovnosti aktérů. Ačkoliv recenzovaná publikace může ve čtenáři vyvolávat v některých kapitolách dojem spíše učebnicového výkladu (kapitola 1), nepodává reprezentativní systematický přehled sociologických teorií modernity a ani to není jejím (primárním) cílem. Odhaluje spíše silnou kontinuitu sociologického myšlení,

popisuje vzájemné teoretické či analytické souvislosti a poukazuje na proměnlivé důrazy na různé aspekty zkoumaných teoretických i empirických problémů.

Tomáš Dvořák

Oleg Suša: *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: Diagnóza a analýza*

Praha, Filosofia 2010, 352 s.

Globalizace byla bezpochyby jedním z nejvýraznějších témat světové sociologie 90. let. Až donedávna byl český čtenář se zájmem o tuto problematiku až na výjimky (Keller, Ehl, Barša a Císař) odkázán na několik překladů vlivných textů (Bauman, Hertz, Klein, Norberg, Reich, Stiglitz), ale kvalitní text s ambicí zmapovat a systematicky představit komplexní realitu a reflexi globalizace na místním knižním trhu chyběl. Alespoň částečně se podařilo zaplnit tuto díru vydáním překladu Beckovy *Was ist Globalisierung?* z roku 2004 (česky vyšlo 2007 v CDK v Brně), nyní se na pulty a do knihoven dostává kniha *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: Diagnóza a analýza*, jejímž cílem není nic menšího než „ukázat globalizaci v sociálních souvislostech současnosti jako komplex dynamických procesů utvářejících současný svět, jako fenomén s mnoha dimenzemi a úrovněmi“ (s. 9). Autorem, který se zhostil tohoto ambiciózního úkolu, je Oleg Suša, jenž patří k předním českým odborníkům na sociální aspekty globalizace, technologizace a ekologické krize. Jak se cíl, předsevzatý autorem v úvodu knihy, podařilo naplnit?

Objem relevantní literatury k tématu je obrovský, hranice nezřetelné, a první otázka, která čtenáře znalého dalších pokusů o systematizaci zpracování tématu napadne, je, jakým způsobem autor informace uspořádal a jaký směr text sleduje. Oleg Suša nezvolil jednodušší cestu postupného mechanického výkladu podle tematických

segmentů diskusí o globalizaci (např. globální obchod, migrace, organizované násilí, životní prostředí, kultura), ale uspořádal text do pěti kapitol, z nichž každá představuje problematiku globalizace z jiné perspektivy: (I) globalizace jako jednota diskursu a jednání, (II) historické a kulturní utváření globalizace, (III) aktéři a hybné síly globalizace, (IV) globální problémy a nerovnosti, a (V) politické výzvy globalizace. Řazení kapitol a střídání podtémat v textu naznačuje, že autor hodlal rozplést samotný „gordický uzel“ globálních problémů a načrtnout možné cesty ze zdánlivé bezvýchodnosti k politickému řešení. Rizikem postupu, který chce dosáhnout úplného a vyčerpávajícího výkladu v rámci zvolené struktury, je opakování vycházející z nutnosti vracet se v nových kontextech výkladů k již nastíněným nebo probraným autorům a tématům. Takto se například čtyřikrát dozvíme, že Castells proti sobě staví prostor toků a prostor míst (s. 52, 129, 228, 258), zřejmě autorovým nedopatřením se čtenář dočká i jednoho děja vu („existující diverzita národních států a jejich společností jako suverénních aktérů podporuje spíše „anarchický řád soutěže““ na s. 49 a „existující diverzita národních států jako suverénních mocenských aktérů podporuje „anarchický řád soutěže““ na s. 119). Osobitá struktura výkladu na druhou stranu umožňuje čtenáři díky změnám kontextu uváděných informací a explicitnímu prolínání a propojování výkladu „pocítit“ při čtení komplexitu reality globalizace.

První kapitole věvodí téma globalizace jako diagnózy doby. Autor představuje historický vývoj „globální debaty“ a upozorňuje na bytostnou provázanost reality globalizace a její reflexe. Tato provázanost s sebou přináší významné důsledky pro chápání performativního aspektu (politického, mediálního, vědeckého...) mluvení o globalizaci: používané pojmy, koncepty i teorie je možné analyzovat jako historicky a kulturně specifické symbolické produkty, které jsou spojeny s určitým způsobem